

КІЛЬКІСНА ТА ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОЙКОНІМНИХ МОДЕЛЕЙ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

The word-building models of oikonyms of the East Podillia according to the directories of administrative and territorial system are analyzed in the article. The author of the article determined their productivity and dependence the number of the models oikonyms from the rename of a great number of populated areas which were held in 1946.

Східне Поділля, інакше Вінницька область, належить до найдавніше заселених територій України. Оскільки ойконімія цього краю формувалася в різні історичні періоди, тому вона характеризується багатством різноманітних словотвірних моделей, які репрезентують відповідні періоди історії цього краю.

У той же час назви поселень цієї території досі не були об'єктом окремого монографічного дослідження, а лише принагідно аналізувалися в працях етномастів, що вивчали конкретні типи топонімів України за певними моделями, наприклад, у роботах Д. Бучка (назви поселень на *-івці, -ниці*), З. Купчинської (назви на *-ів, -ни*), у топонімічних словниках Ю. Круляка, В. Никонова та ін.

Об'єктом нашого дослідження ми обрали ойконімію Східного Поділля з огляду на кількісний та якісний розподіл її за структурно-словотвірними моделями.

Матеріалом нашої праці стали довідники адміністративно-територіального устрою України, видані у різні роки ХХ століття.

За даними довідників 1947, 1969 і 1987 рр. кількість населених пунктів цього краю у зазначені роки є нерівною, що, очевидно, спричинене соціально-економічними чинниками. Якщо у 1947р. в межах області нараховувалося 1748 поселень, то у 1969 їх уже було тільки 1563, а в 1987р. відповідно 1513. Чітко простежується також тенденція до зменшення числа назв населених пунктів. Спричинене це насамперед ліквідацією хуторів і дрібних населених пунктів на початку 50-х років ХХ століття, укрупненням поселень для концентрації колгоспних господарств у 60-70-х рр., а також вилученням окремих поселень з облікових даних у зв'язку з виїздом людей із сіл до міст у пошуках роботи на підприємствах.

Характер ойконімії Східного Поділля у довоєнний і післявоєнний періоди теж не є цілком ідеїтичним. За даними довідника "Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ" (на 1-е вересня 1946р.) у межах області було перейменовано понад 80 населених пунктів, а також вилучено назви, в основах яких простежувався зв'язок з етносом, наприклад, *Волохи, Израїлівка, Ляшівці, Татарівка*, з іменами католицького календаря: *Ельжбитівка, Костанівка, Казимирівка, Юзвенці, Юзефівка, Янопіль* і под., з назвами неспов'язанського походження: *Голндерна, Кетроси, Ратунда, Флеминда, Шмідтове* та ін., або ж ці ойконіми були "нейдійними", "немилозвучними" для радянських функціонерів: *Бискупка, Дзязів, Свиниця*. Це певним чином позначилося на особливостях системи ойконімії області.

Аналіз назв населених пунктів Східного Поділля за даними довідника АТІ 1947р. дозволяє виділити в ойконімії цього краю 25 моделей, а у довідниках 1969 і 1987рр. лише по 22 словотвірні моделі.

Найчисленнішою групою ойконімів Східного Поділля є деривати з суфіксом *-івк-а*. У 1947р. такі утворення становили 26,5% від загальної кількості поселень, у 1969р. – 27,6%, у 1987р. – 27,8%. Як бачимо, відсоток назв цієї моделі частково зростає, хоча загальна кількість населених пунктів у результаті їх об'єднання чи приєднання до інших населених пунктів зменшується (наприклад, у 1947р. було 464 ойконіми на *-івка, -івка*, у 1969р. – 432, у 1987р. – тільки 421 ойконім; відсоткове зростання назв цієї моделі спричинене загальним зменшенням кількості поселень)

Ойконіми на **-івк-а** могли утворюватися як від антропонімів (*Демківка, Степанівна, Якимівна*), так і від анелативів, значна кількість останніх утворена штучно при перейменуванні поселень: *Берестівка* (давн. *Флексівка*), *Брусливська* (давн. *Ярківці*), *Лазівка* (давн. *Германівка*).

До основних словотвірних моделей Вішниччини другої половини ХХ століття відносимо і утворення на **-івці,- инці**: у 1947р. вони становили 9,5%, у 1969р. – 9,9%, 1987р. – 10,1%. Мотивуючими для цих ойконімів були однойменні патронімічні назви, напр.: *с.Левківці < Левківці* "нащадки або піддані Левка"; аналогічно *Петрівці, Рибичинці, Шкуринці, Юрківці*.

Досить чисельну групу становлять і відприкметникові субстантивовані деривати, утворені без участі топоімотвірних формаців: у 1947р. їх кількість складає 8,2%, у 1969р. – 10,8%, у 1987р. – 10,5%. На досліджувальній території такі назви найчастіше виступають у середньому та жіночому родах. *Високе, Лозове, Птоске; Біла, Садова, Хороши*. Їх значна кількість з'явилася в 1947р. в результаті перейменування поселень, здійсненого у 1946р.: *Камінський* (давн. *Чубарівка*), *Суворівське* (давн. *Кічмань*).

Продуктивним для ойконімії Східного Поділля є складені ойконіми, які в 1947р. становили 10,9%, у 1969р. – 7,9%, а в 1987р. – 7,7%. Більшість із них є словосполученнями з атрибутивними членами. *Старий Ілків Червона Долина, Широка Гребля*.

Наступну групу щодо продуктивності становлять ойконіми на **-и/-і**, більшість з яких утворена від родових назв. *Данилки, Іваньки, Семенки*, а також від „службових” назв *Мельники, Стрільники*. У 1947р. їх кількість становила 7,2%, у 1969р. – 7,5%, а в 1987р. – 7,6%.

До основних моделей словотворення ойконімів Вішницької області другої половини ХХ століття належать посесивні утворення на **-ів (-ова, -ове, -ово)**, що є однією з найдавніших топоімотвірних моделей, хоча дещо меншою є їх продуктивність. У 1947р. такі утворення становили 5,8% від назв поселень Східного Поділля, у 1969р. – 6,5%, у 1987р. – 6,2%. Усі ойконіми з цим суфіксом є відантропонімічними утвореннями, оскільки наявність суфікса вказує на приналежність поселення засновникові чи власникові: *Іванків, Пилипенкове, Чабанове, Ятушків*.

Однаковими з ойконімами на **-ів (-ова, -ове, -ово)** за словотвірною семантикою є деривати на **-ин**: *Бабин Джуриш, Ольгине*. Однак у межах досліджуваного регіону вони є відносно малопродуктивними: у 1947р. вони становили 2,05%, у 1969р. – 2,1%, у 1987р. – 2,04%.

Немало засвідчено на території Східного Поділля ойконімів, утворених шляхом топоімії метонімії на зразок: *Діброва, Майдан*. У 1947р. такі назви склали 6,7% усіх ойконімів, у 1969р. – 7,1%, у 1987р. – 6,4%. Твірними основами для таких ойконімів були насамперед географічні терміни – назви об'єктів, що відображали особливості місцевості: *Горби, Озеро Рів, Яр*, а також назви споруд, будівель: *Гуральня, Доярня*; назви земельних ділянок певного призначення: *Левада, Лука, Степок*; назви, які вказували на тип поселення: *Городок, Хатки*.

Низьку продуктивність у другій половині ХХ століття на території Вішниччини виявляють також:

- демінутивні утворення із суфіксом **-к-а**: *Зеленянка, Калинка, Стрижавка*, які становлять у 1947р. – 4,4%, у 1969 – 4,3% і в 1987 – 4,2%;

- складні ойконіми. *Білозірка, Білопілля, Іванопіль, Райгород* (1947р. – 2,9%, 1969р. – 4%, 1987р. – 4%);

- утворення з архаїчним посесивним формантом **-*їь (-*j-е, -*j-а)**: *Бар, Бершадь, Брицлав, Гунча*. У 1947р. таких ойконімів нараховуємо 2,6%, у 1969 і 1987рр. – по 3,1%.

Незначною кількістю прикладів представлені префіксальні утворення: *Підвисоке* (1947р. – 1,08%, 1969р. – 1,5%, 1987р. – 1,7%); ойконіми на **-ень**: *Вербоветець, Тростянець* (1947р. – 1,2%, 1969р. – 1,2%, 1987р. – 1,3%), ойконіми на **-иця**: *Вороновиця, Городниця* (1947р. – 0,9%, 1969р. – 0,8%, 1987р. – 0,9%); локально-етнічні назви на **-ани, -яни**

Долиняни, Липчани, Сокиряни, які виникли внаслідок топонімізації множинних апелювативних означень груп людей за певними їх ознаками. У 1947р. вони становили 0,9%, у 1969 - 0,9% і в 1987 - 1%.

Лише 0,5% становлять ойконіми конфіксального типу, утворені за моделлю .. префікс + іменна основа + суфікс *-*ьје (-*ьја)*. *Зарччя, Заруддя, Міжлісся*.

Мінімальною кількістю назв населених пунктів засвідчено й інші топонімійні моделі. Так, чотирма прикладами у 1947р, трьома у 1969р і двома у 1987р представлено утворення на *-иха* *Зюбриха, Коржуха*, які виражають приналежність, на що вказує особове ім'я в основі. Демінутивні на *-чик*: *Станіславчик* (пор *Станіслав*), *Тростянчик* (пор *Тростянець*) теж вживаються дуже рідко: 1947р – 0,3%, 1969 і 1987рр. – 0,19%. Ойконіми на *-щина (-ччина)* становлять у 1947р. 0,4%, у 1969 – 0,3%, у 1987 – 0,2%. *Буковеччина, Хмелівщина*. Утворення на *-ище*: *Жорнище, Монастирище, Селище* репрезентуються у 1947, 1969 і 1987рр. лише 0,5%.

Поодинокими прикладами засвідчено ще утворення на *-ичі*. *Брохвичі*, прийменникова конструкція: *Під Берестом* (лише у 1947р.); ойконіми *Пустоха, Тягун*.

Не можна оминути увагою і описові назви на зразок: *селище залізничної станції Котюжани, селище радгоспу "Морозівка", селище Пиківського рибгоспу №2* і т.п., що у 1947р. становили 4,6% від загальної кількості поселень, але у 1969 і 1987рр., у зв'язку з укрупненням населених пунктів та перейменуванням, таких утворень вже не спостерігасмо. Наприклад, *селище радгоспу Розкопанське* змінило на *Дубове*, *селище Човницького відділу бурякорадгоспу* на *Степове*.

За окремою словотвірною моделлю виникли назви поселень *х Блецького, х Петровського*, що подібні до прикметникових утворень. У 1947р. вони становили 0,3%, у 1969 і 1987р. таких ойконімів не виявлено.

На території Вінницької області виявляємо ойконіми, вжиті у формі родового відмінка *с Тельмана, с Шевченка*. Вони є пам'ятковими і становлять у 1947р 0,2% у 1969 і 1987рр – по 0,3%

Аналіз ойконімії Східного Поділля другої половини ХХ століття показує, що найпродуктивнішими в той період виявилися деривати із формантом *-івк-а* (*←-овк-а*).

Складені назви, які у 1947р займали друге місце щодо продуктивності після утворені на *івк-а*. у 1969 і 1987р вони поступаються місцем ойконімам на *-івці, -инці* та субстантивованим ойконімам, що говорить про зростання продуктивності останніх моделей.

До моделей, продуктивність яких зростала протягом аналізованого періоду, належать і ойконіми на *-и/-і*, складні ойконіми, утворення з архаїчними суфіксами *-*јь (-*ј-е, -*ј-а)*, префіксальні утворення.

Моделі з відносно стапою продуктивністю репрезентуються ойконімами на *-ець, -иця*, локально-етнічними назвами на *-ани, -яни*, ойконімами конфіксального типу, дериватами на *-ин*.

Нестабільну продуктивність виявили посесивні утворення на *-ів (-ова, -ове, -ово)*; ойконіми, утворені шляхом топонімійної метонімії.

До моделей, що мали тенденцію до зменшення протягом аналізованого періоду, відносимо утворення із суфіксом *-к-а*, ойконіми на *-щина*, демінутиви на *-чик*.

Таблиця

Словотвірна характеристика ойконімії Східного Поділля ХХ століття у %

Моделі ойконімів	1947р	1969р	1987р
<i>на -івка</i>	27,7	28,9	29,2
<i>метоніміїні утворення</i>	18,3	17,3	16,4
<i>на -івці, -инці</i>	9,7	10,1	10,3
<i>Субстантивовані назви</i>	8,5	11	10,7
<i>на -и/-і</i>	7,5	7,8	7,9

на -ів, -ин	8,4	8,8	8,2
на -*зь(-*ја, -*је)	2,7	3,1	3,1
на -ець, -иця	2,3	2,1	2,3
префіксальні та конфіксальні утворення	1,5	2	2,2
на -ани, -яни	0,9	0,9	1
на -иха	0,2	0,1	0,1
на -чик (демінітив)	0,3	0,1	0,1
на -щина	0,4	0,3	0,2
описові назви	4,6	-	-
інші	7	7,6	8,2
Всього	100	100	100

Отже, у другій половині ХХ століття остаточно відбувся процес становлення словотвірних моделей ойконімів Східного Поділля, стабілізувалася їх продуктивність, а незначні зміни, що відбулися протягом 50-ти років цього ж століття, пов'язані із зменшенням кількості населених пунктів.

Література

- 1 Бучко Д.Г. Класифікація ойконімів України (Словотвірно-мотиваційний аспект)//Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету.-Випуск 37.-Серія: Філологічні науки (м-во)- Кіровоград, 2000.-С.10-13.
- 2 Бучко Д.Г. Ойконіми Покуття на - ани, яни на загальноукраїнському фоні // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного інституту. - Випуск 1 - Серія: Українська лінгводидактика-Тернопіль, 1997 -С 83-86.
- 3 Котович В.В. Ойконімія Опісля XII-XX ст.: Автореф. дис. ... канд.філол.н. - Івано-Франківськ, 2000.-20с.
- 4 Котович В.В. Походження назв населених пунктів Опісля. - Дрогобич: Відродження, 2000.-156с.
- 5 Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ (на 1-е вересня 1946р). - Київ, 1947.
- 6 Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. - Київ, 1969.
- 7 Українська РСР. Адміністративно-територіальний устрій. - Київ, 1987.

Олександр Іваненко (Київ)

АНТРОПОНІМИ З ОСНОВОЮ ХОТ- У НАЗВАХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ УКРАЇНИ (НА СЛОВ'ЯНСЬКОМУ ФОНІ)

The main aim of this paper is study of the Ukrainian and some other Slavic oykonyms with the *Хот*- stem.

Українські ойконіми з компонентом *Хот*- далеко не вичерпуються розглянутими нижче назвами. Але й ця, на нашу думку, лише порівняно невелика кількість з того, що дійшло до наших днів, попри відсутність деяких апелятивів (принаймні нам вони не відомі), дозволяє припускати, що основа *Хот*- у давньому слов'янському ономастиконі мала достатньо широку сферу вжитку.

Хотан*/Хотян* < *Хот*, *Хота*, *Хоть* + *-ан*, *-ян*. Особові назви засвідчені в ойконімах різних слов'янських регіонів.